

De laatste hoofdstukken bespreken de dynamiek van het nederzettingenpatroon in Zeeland in de periode 1971-1993. Thissen constateert enerzijds regiovorming en anderzijds het ontstaan van differentiatie in woonmilieu tussen kernen. Hij wijst op de sociaalruimtelijke uitsortering van verschillende bevolkingsgroepen over uiteenlopende typen nederzettingen. Financiële kracht, religie en levensfase blijken de belangrijkste coördinaten op de sociale atlas van Zeeland. Het ontstaan van 'mooie', 'suburbane', 'schrale' en 'orthodox-bevindelijke' dorpen ziet hij als een gevolg van de schaalvergroting, gewestvorming en *counterurbanisation*. Economische herstructurering treft de regionale industriële centra en de oude hoofddorpen op de eilanden, terwijl de groei zich concentreert in de 'mooie' en 'suburbane' dorpen. De 'religieuze' dorpen weten hun karakteristiek te bewaren. Echter, de passages over de indeling in nederzettingstypen zijn niet de sterkste in het boek. Het was nuttig geweest, indien op dit punt Zeeland werd afgezet tegen andere perifere plattelandsgebieden.

Het boek gunt de lezer een gedetailleerde blik in de recente ontwikkeling van het Zeeuwsche platteland. Het accent ligt op de analyse hiervan en niet op een historische beschrijving. De auteur stelt verklaringsvragen en de variabelen worden op hun sterkte onderzocht. Thissen kiest daarbij uit een baaiert van hypothesen en methodieken. De tekst wordt ondersteund door statistische procedures, tabellen en een groot aantal kaarten en figuren, die soms wel heel veel informatie tegelijk bevatten. Toch, in wezen leest het boek als een moderne sociografie — minder belast met de pretentie *alles* over de regio te melden, maar wel het leven van elke dag verbindend met grootschalige ontwikkelingen. Het boek eindigt, zoals een sociaal-geograaf betaamt, met een perspectief op de toekomst en scenario's voor het beleid.

Maarten Duijvendak

W. Jansen, *Kunstopdrachten van de Rijksgebouwendienst na 1945* (Rotterdam: Uitgeverij 010, 1995, 195 blz., f85,-, ISBN 90 6450 195 5).

Het is jammer, maar de titel beschrijft de inhoud van dit boek zeer onvolledig. De eigenlijke kunstopdrachten vormen slechts een beginpunt voor de verdere opzet van het boek. De verwachting dat hier de betekenis van een groot aantal kunstwerken zal worden beschreven komt niet uit. Alleen een overzicht van de kunstopdrachten (met foto's) die door de rijksgebouwendienst zijn verstrekt en zijn opgeleverd van 1862 tot 1995 en de appendix komen hieraan tegemoet. Het overzicht is daarbij tussen de zeven hoofdstukken, waaruit het boek verder bestaat, lukraak verdeeld. De chronologische indeling in hoofdstukken wordt daarbij door het overzicht niet gevolgd. Het hoofdstuk over het naoorlogse debat over de verhouding tussen architectuuren beeldende kunst 1945-1968 is rustig ingebed tussen een lijst en foto's van kunstwerken uit de jaren tachtig.

De inhoud van het hierboven aangegeven hoofdstuk geeft al aan dat het in dit boek niet gaat om de kunstopdrachten zelf. Dit boek schetst eerder het kader waarin de kunstwerken tot stand kwamen. Centraal staat daarbij het ontstaan van de percentageregeling voor overheidsgebouwen en de uiteindelijke uitvoering ervan tot 1995. In 1951 werd er in de ministerraad een besluit genomen 'dat bij werkelijk belangrijke gebouwen de rijksgebouwendienst kan voorstellen een bedrag van bijvoorbeeld 1,5% van de bouwsom te bestemmen voor decoratieve aankleding, waarbij dit voorstel dan op normale wijze wordt

bekeken'. Door de vaagheid van de formulering en het ontbreken van een wettelijke status van het ministerraadsbesluit heeft het een tijd geduurd voordat deze regeling werkelijk werd geïmplementeerd. Het lijkt uiteindelijk meer de in de volksmond bekende term '1 %-regeling' geworden te zijn, ook al geldt deze benaming officieel alleen voor de decoratie van rijkscholen.

In 1969 begonnen de belangenverenigingen van de kunstenaars zich nadrukkelijk te roeren in de discussies rond het kunstbeleid van de rijksoverheid, waarvan de percentageregeling slechts een onderdeel vormde. Er werden ludieke acties gevoerd, zoals de bezetting van de Nachtwacht, voor het verkrijgen van meer zeggenschap voor kunstenaars. Sinds 1970 is via de wensen en aanbevelingen van opeenvolgende commissies en overlegorganen de openheid over de gang van zaken groter geworden. Daarnaast is door het instellen van een kerngroep van adviseurs de uitvoer van de regeling professioneler geworden.

Het verhaal van de besluitvorming rond de percentageregeling is in dit boek zeer droog en feitelijk weergegeven. De rol van de rijksgebouwendienst blijft daarbij onderbelicht, terwijl het boek gezien de titel eigenlijk over deze dienst zou gaan. Het best leesbaar zijn dan ook de twee hoofdstukken die niet over deze regeling handelen, maar een ander deel van het kader waarin de kunstwerken tot stand kwamen, beschrijven. Het gaat daarbij om de ontwikkelingen binnen de monumentale kunst. Stilgestaan wordt onder andere bij de veranderende opvattingen over de verhouding tussen architectuur en beeldende kunst en de opkomst van omgevingsvormgeving als nieuwe discipline.

De auteur roept duidelijk op tot meer onderzoek rond de betekenis van de kunstopdrachten die in en rond tal van overheidsgebouwen zijn uitgevoerd. Ook vraagt zij aandacht voor een beter onderhoud van de kunst- en cultuurhistorisch vaak zeer belangrijke kunstwerken. Hoe droevig het soms gesteld is met zo'n kunstwerk of ook hoe mooi zo'n kunstwerk kan zijn, toont de auteur in het meest geslaagde deel van het boek: de appendix. Zij beschrijft daarin (met foto's) een tiental geselecteerde projecten, waaronder de Rijksluchtvaartsschool (thans KLM Luchtvaartsschool) in Eelde, het Centraal bureau voor de statistiek in Voorburg en het ministerie van VROM in Den Haag. In dit deel van het boek lijkt de auteur het meest te slagen in wat haar opzet is: het in zijn complexiteit beschrijven van het kader waarin de hier verzamelde kunstopdrachten tot stand kwamen.

Afsluitend bevat dit boek nog een literatuurlijst, een samenvatting in het Engels, een overzicht van de rijksbouwmeesters en de leden van de Adviesgroep beeldende kunst, en tenslotte een personenregister en een plaatsnamenregister, behorend bij de opgenomen lijst van kunstopdrachten.

Marc van Kuik

R. B. M. Rigter, ed., *Overheid en gezondheidszorg in de twintigste eeuw. Verslag van het symposium ter gelegenheid van het vijftienvigti jarig bestaan van de Stichting Historia Medicinæ op 7 mei 1993* (Pantaleon reeks XVIII; Rotterdam: Erasmus publishing, 1995, 139 blz., f49,50, ISBN 90 5235 084 1, ISSN 0926 3292).

Het symposium *Overheid en gezondheidszorg in de twintigste eeuw* had als onderwerp de historische achtergronden van de huidige bemoeienissen van de overheid met de gezondheidszorg. De negen op dit symposium gehouden voordrachten zijn door de sprekers bewerkt en in bovenstaande bundel samengebracht.